

ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ "ЛЮДИНА І СВІТ"

За останні роки в Україні відбувається активне оновлення змісту і методів початкової освіти, з'явилась можливість альтернативної освіти, трансформувались загальні цілі початкової освіти. Зокрема, увага стала акцентуватися не тільки на знаннях та умінях, а і на проблемі всебічного розвитку школярів, підвищена увага приділяється економічній освіті. Школа нового тисячоліття, передусім, школа особистісно-орієнтована, в основу якої покладено ідею розвитку людини. Уперше школа розглядається як простір, у якому дитина живе, а не готується до "дорослого" життя. Таким чином, віднині вся діяльність педагогічних колективів має бути спрямована на становлення особистості. Це повною мірою стосується й освітньої галузі "Людина і світ", яка входить до складу Базового навчального плану Державного стандарту та в якій визначено зміст двох освітніх напрямків – природознавства і суспільствознавства.

Освітня галузь "Людина і світ" є інтегрованою і пропедевтичною. Вона передусім поєднує подальшому диференційованому вивченню таких дисциплін, як історія, право, фізика, хімія, біологія, екологія, географія. Інтегрованість змісту спрямована на формування цілісного сприйняття навколишнього світу, готовності всебічно взаємодіяти з ним.

Освітня галузь "Людина і світ" складається з таких змістових ліній: "Людина як особистість", "Людина, природа і суспільство", "Людина серед людей", "Культура", "Нежива природа", "Жива природа", "Планета Земля", "Наша Батьківщина – Україна", "Рідний край". Ці змістові лінії дають можливість учням отримати знання про природу та українське суспільство, в якому живе дитина, способи їх пізнання й уміння виконувати різні види навчально-пізнавальної діяльності, про первинні моральні, національні, етичні, естетичні оцінки уявлення та поняття; про досвід емоційно-вольового ставлення до себе та довкілля, до одержаних знань, які створюють міжсуб'єктивність спілкування у процесі пізнавальної комунікативної діяльності. Важливим завданням є вироблення в дитини вміння вчитися як основи для формування високоосвіченої особистості.

В зв'язку з інтегрованістю освітньої галузі "Людина і світ", до її змісту входять основи цілого ряду наук: біології, фізичної, економічної географії, фізики, хімії, історії, права, екології. Зв'язок з цими науками проявляється і в методах вивчення. Якщо в біологічних науках основними методами є спостереження і експеримент, то ці ж методи використовуються і в освітній галузі "Людина і світ" під час вивчення біологічних об'єктів, картографічні методи географії використовуються під час вивчення тих чи інших географічних питань.

Інтеграція елементів методик різних природознавчих і суспільствознавчих наук в єдиний курс пов'язана з певними труднощами. Методики викладання географії, біології, суспільствознавства мають тривалу історію, їх розвиток у певній мірі йшов автономно і був пов'язаний з методологією, методами відповідних наук. Кожна з цих методик досить самостійна і їх інтеграція можлива тільки на основі загальних законів і принципів навчання, тобто на основі дидактики. Проте процес освіти – це не тільки навчання, але й виховання, розвиток особистості. Тому методика вивчення освітньої галузі "Людина і світ" пов'язана з розділами педагогіки, які вивчають усі три складові частини освіти, – з питаннями теорії навчання, виховання і розвитку особистості.

Новий зміст освіти потребують створення нових методик підготовки майбутніх вчителів, у тому числі і методики підготовки студентів до викладання учбових дисциплін у межах освітньої галузі "Людина і світ".

Останнім часом світова педагогіка значно активізувала дослідження з метою створення нової освітньої технології, що вирішала б протиріччя між величезним обсягом наукової інформації, який продовжує зростати, і обмеженим часом навчання та обмеженими можливостями людини. Ці дослідження показали, що одним із найперспективніших шляхів розв'язування цієї проблеми є інтеграція змісту початкової освіти. А для цього необхідно забезпечити початкову школу висококваліфікованими спеціалістами, які б мали глибокий і міцний фундамент базової природознавчої і суспільствознавчої підготовки. Тому студенти педагогічних навчальних закладів вивчають основи цих наук, хоча ця підготовка потребує подальшого розгляду й удосконалення.

У I і II класах матеріал освітньої галузі "Людина і світ" дається інтегровано, без поділу на окремі предмети. У III та IV класах цей матеріал може бути представлений у двох варіантах: інтегрованим курсом або двома окремими курсами – природознавством і суспільствознавством (громадянська освіта). Зараз розроблено декілька варіативних курсів. Усі вони створені на основі змісту освітньої галузі "Людина і світ" та вимог, визначених для цієї галузі Державним стандартом. Ці варіативні курси представлені учбовими програмами, підручниками, зошитами, іншими методичними матеріалами. Очевидно, що студентам неможливо передбачити, в якій освітній системі вони будуть працювати, тому вони повинні ознайомитися з усіма варіативними програмами, які затверджені Міністерством.

На цей час різними авторами розроблені три альтернативні програми курсу "Я і Україна", які охоплюють зміст галузі Державного стандарту початкової освіти "Людина і світ".

Навчальний курс "Я і Україна", розроблений Н. Бирик, Н. Коваль, Т. Байбара, в його природознавчій частині найбільшою мірою відповідає традиціям класичного вивчення природознавства. Сучасний курс зберігає все позитивне, що було накопичено в практиці вивчення природознавства, його розроблено на класичних дидактичних принципах початкового природознавства і географії – принцип сезонності, краєзнавчий принцип – і має практичну спрямованість. У той же час методика курсу враховує сучасні тенденції розвитку початкової освіти.

У цьому курсі знайшло відображення інтегрування природознавчих і соціальних складових: пропонується вивчення природознавства і суспільствознавства протягом усіх чотирьох років.

Концептуальна основа і мета курсу – сприяти формуванню в молодших школярів потреби до пізнання світу і людини в ньому як соціальної і біологічної істоти, засвоєнню духовних цінностей у різноманітних сферах: пізнавальній, моральній, діяльнісно-вольовій, емоціональній, естетичній, комунікативній, вихованню патріотизму, поваги до нашої держави, її символіки, створенню теоретичної бази для інтелектуального розвитку молодших школярів.

Реалізується цей курс варіативно: наскрізним інтегрованим курсом або окремими предметами.

Програма навчального курсу "Я і Україна" ("Довкілля") – інтегрованого курсу природознавства, суспільствознавства, українознавства – це дидактична система викладання цих предметів, альтернативна до традиційного підходу вивчення

цих предметів. Вона розроблена В. Сльченко і К. Гуз (науково-методичний центр інтеграції змісту освіти АПН України).

Основна мета курсу – формування особистості майбутнього громадянина України – людини, здатної брати на себе відповідальність за своє майбутнє і майбутнє рідної землі (природне довкілля) та свого народу (суспільне довкілля).

Половиною особливістю цього курсу є пізнавальна концепція, де людина, яка активно пізнає світ, досліджує його ніби зсередини, усвідомлюючи при цьому себе самого тільки малою частиною цього світу.

Навчально-пізнавальна діяльність учнів під час засвоєння курсу включає безпосереднє спілкування дітей з природою, моделювання, спостереження, дослідження, експеримент.

Зміст курсу дає змогу учневі набути цілісні знання про людину та її життєвий світ – про природу рідного краю, рід, родину, народні традиції, духовний спадок минулих поколінь українського народу.

Альтернативна програма курсу "Я і Україна" розроблена Р. Арцишевським і співавторами. В основу курсу покладено науково доведену і практично перевірену концепцію, згідно з якою поступове ознайомлення школярів зі знаннями про самих себе, про найближче і більш віддалене природне середовище сприяє розвитку їхньої самосвідомості та допомагає самовизначенню в довкіллі, починаючи з сім'ї, школи, родини, рідного краю, України, закінчуючи людством у цілому.

Головна особливість курсу – інтегрування змісту знань шкільних предметів природничого і соціально-гуманітарного циклу і власного досвіду учнів.

Основними світоглядними уявленнями є найбільш значущі об'єкти людського пізнання та усвідомлення: людина, природа, суспільство.

Освітня галузь "Людина і світ" передбачає вивчення географії та природи рідного краю, його господарства, населення, культури, освіти, науки. Уведення такої теми до програми початкової школи слід вітати. Ще К.Д. Ушинський та інші прогресивні педагоги минулого закликали вивчати географію, природознавство, починаючи з вивчення своєї місцевості. Але при вивченні цієї теми вчителі та учні стикаються з такими труднощами: підручники написані для всієї України і не можуть відобразити регіональні особливості. Вихід із цієї ситуації полягає в корекції змісту теми відповідно до природних, екологічних, географічних, культурних, народних особливостей свого краю та в створенні навчальних посібників з теми, в яких відображений місцевий матеріал.

Зміст курсів, що входять до освітньої галузі "Людина і світ" багатоплановий. Він сприяє посиленню всебічного розвитку особистості учнів молодших класів та їх інтеграції в українське суспільство. Освітні та виховні задачі ґрунтуються на реалізації таких принципів:

- загальнодидактичних (наочність, доступність, системність, послідовність, зв'язок з життям) та власне природничих (краєзнавчий, фенологічний, екологічний, планетарний та ін.);
- відповідності цінностей українського суспільства до їхніх особистісних, національних та загальнолюдських форм існування;
- урахування специфіки діяльності молодших школярів шляхом забезпечення життєвого сприймання, організації активного спілкування дітей із соціальним і природним середовищем, накопичення досвіду ціннісного ставлення до навколишнього середовища;
- наступності і перспективності у межах предмета і його зв'язку з іншими дисциплінами в системі початкового та подальшого навчання;
- зміни позиції учня з об'єктної на суб'єктну в процесі виконання завдань на побутово-практичних предметах, добре відомих дітям, що мають для них особистісне значення;
- організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, опанування способами аналізу й узагальнення навчального матеріалу з урахуванням віку школярів.

Ураховуючи особливості освітньої галузі "Людина і світ", потрібна розробка нової методичної системи ознайомлення молодших школярів з навколишнім середовищем. Тому, готуючи майбутнього вчителя до викладання навчальних курсів у межах освітньої галузі "Людина і світ", треба розглядати такі питання:

- познайомити студентів з методичною системою ознайомлення молодших школярів з навколишнім середовищем;
- познайомити з історією становлення й розвитку методик викладання початкового природознавства, географії, суспільствознавства, екології, елементи яких інтегровані в цей курс;
- дати уявлення про варіативні навчальні програми освітньої галузі "Людина і світ", про їх зміст, задачі, особливості методичної системи;
- прияти формуванню вмінь проведення уроків з курсу, а також екскурсій, позаурочних, позакласних робіт;
- визначити освітні, розвивальні, виховні задачі освітньої галузі "Людина і світ" та її місце в системі початкової школи;
- познайомити студентів з методами, методичними прийомами, засобами наочностями та формами організації процесу навчання курсу, критеріїв їх вибору стосовно кожної конкретної педагогічної ситуації;
- підготувати майбутнього вчителя до організації та керування процесом навчання даного курсу молодших школярів.

Таким чином, методика роботи за освітньою галуззю "Людина і світ" розробляє зміст кожного компонента методичної системи, умови їх реалізації з урахуванням специфіки навчального предмета та вікових особливостей молодших школярів, вивчає взаємозв'язки між ними й пропонує ефективну технологію управління процесом навчання, спрямовану на освіту, розвиток і виховання особистості кожного учня. Вона передбачає формування педагогічного мислення вчителя, його творчого підходу до оцінювання і розв'язання практичних педагогічних задач та індивідуального стилю педагогічної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Друзь З.В. Пізнавальні завдання з ознайомлення з навколишнім світом у 1-2 класах. – К., 1990. – С. 11-17.
2. Гуз К.Ж., Ільченко В.Р. Я і Україна. Довкілля – 1. Запитую довкілля. – Полтава: Довкілля, 2003. – С.27-39.
3. Гуз К.Ж., Ільченко В.Р. Я і Україна. Довкілля – 2. Запитую довкілля. — Полтава: Довкілля —К., 2003. – С.14-19.

4. *Ільченко В.Р., Гуз К.Ж., Ільченко О.Г., Водолазська Т.В.* Викладання докiлля в початковiй школi. Загальнi питання. Посiбник для вчителiв. — Полтава: НМЦЗО, 2002. — С.21-29.
5. *Миронов А.В.* Методика изучення окружающего мира в начальных класса. — М., 2002. — 360 с.

Подано до редакції 18.02.09
